

Egy töredékes szobrocška Dél-Mezopotámiából (Uruk)

Komoróczy Géza

Nem érzem magam kompetensnek ahhoz, hogy a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményében bármelyik tárgyról is bármi érdemlegeset próbáljak mondani – bár a felkérés erre szólt, s bár van egy-két darabja a kiállításnak, amely jelzi az ókori keleti háttérrel a klasszikus antikvitás mögött: mindegyik a Çatal Hüyük cserépdarabjai és egy edény; az ókori Mezopotámia azonban teljesen hiányzik ebből a gazdag és jelentékeny gyűjteményből, mint ahogy nem kapott helyet az egyiptomi kiállításon sem a gyűjtemény néhány mezopotámiai tárgya: bélyeges téglák, pecséthengerek. Ezt a hiányt szeretném hangsúlyozni azzal, hogy most egy mezopotámiai tárgyról fogok beszélni, nem a múzeumi gyűjteményekből.

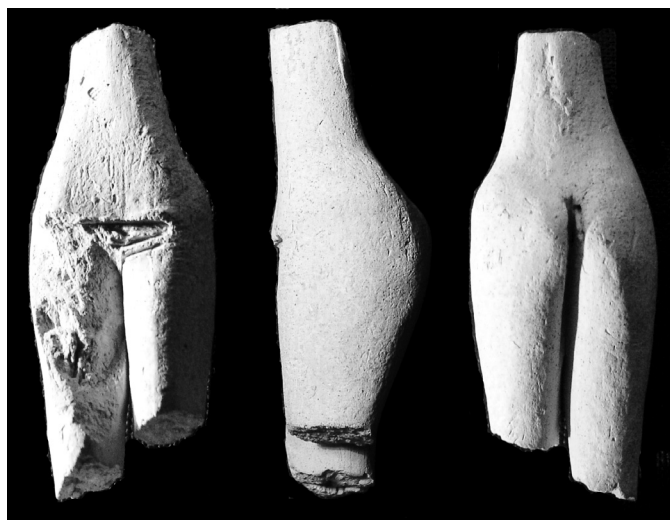
Az itt bemutatott szobrocška finom agyagból készült, magas hőfokon keményre égették. Eredeti méretének mintegy kétharmada maradt meg, ott tört el, ahol a hasonló terrakották legtöbbször: felül a vékony, nyúlánk deréknál, lenn a láb-száraknál. Kerekplasztikai alakítású, henger alakú agyagból, agyaghurkából formálták, kézzel és vékony csont vagy nád lapkával. A női alakot magas, karcsú felsőtest, hosszú láb-szár, széles csípő jellemzi, konkáv (homorú) hát, a letört kezéről semmit nem tudhatunk. A testen – a hasonló darabok többségétől eltérően – festés nyomai nem láthatók. A háton, a

nyak vonalában elnyúló vastag, széles domborulat talán hajfonatot jelez. Az alsó lábszárak, a töredék legalsó részéből és a gerincvonal folytatásának mélyüléséből megítélhetően, el voltak választva. A szeméremtestet több éles vonással rajzolták ki.

A szobrocška lelőhelyét – különböző gyűjteményekben lévő hasonló darabok alapján – biztosan azonosítani lehet: a Dél-Mezopotámia, Uruk, nagy valószínűséggel az archaikus Anu-zikkurratu ásatásai során keskeny nyomtávú vágányon, csilléken elhordott és az építészeti maradványoktól több száz méternyi távolságban kiöntött *Schutt*, amelyből évek során át más töredékek is előkerültek, csupa olyasmiről, amit az egyébként gondos régészek nem tartottak érdemesnek arra, hogy a leletanyagba besorolják.

Az ismert uruki terrakották¹ alapján lelet-összefüggések nélkül sem nehéz a szobrocška meghatározása. A késő-Ubaid-korból való, a ma használatos kronológia szerint az i. e. 4200–3800 körüli évszázadokból, azaz mintegy 6000 éves. Egyedi darab, mint minden mezopotámiai agyagszobrocška az öntőmintából való sokszorosítás kezdete, az i. e. 3. évezred vége előtt. Urukban a Német Régészeti Intézet ásatásaiból mintegy 130 Ubaid-kori (Ubaid 4) női szobrocškát ismerünk különböző gyűjteményekben (Berlin, Baghdád, Bremen, Heidelberg). Közülük egyetlen egy sem köthető ásatási réteghez, valamennyiük későbbi – 4. évezred végi – épületek feltöltéséből került elő, sőt, az Anu-zikkurratu vályogtégla masszájából; nincs közöttük egyetlen egy ép darab sem; az említett szám fele, összesen 64, alsó test.

Az a *survey*, melyet még Irák békésebb napjaiban a város területének fontosabb részein a Német Régészeti Intézet munkatársai végeztek, arra az eredményre vezetett, hogy Urukban az Ubaid korban, Dél-Mezopotámia településtörténetének legkorábbi időszakában, régészetiileg az Ubaid 2 szinten, kronológiailag az i. e. 5. évezred közepén jelent meg az első – vagy első két – falutelepülés. Az Anu-zikkurratu és az Eana templomnegyedei ezekben a körzetekben alakultak ki. Feltűnő volt, hogy a terrakották, s különösen az anthrópomorf szobrocškák az Anu-zikkurratu környékén nagyobb számban kerültek elő, mint másutt a város területén. Minthogy a szó szoros értelmében vett *in situ* leletünk egyetlen egy sincs, nem dönthető el, hogy az eredeti Ubaid 4 rétegben, amelyhez a tárgyak tipológiaiilag tartoznak, kultikus vagy lakó közegben fordultak elő.

1. kép. Terrakotta töredék Dél-Mezopotámiából. M.: 54 mm; sz. (a csipőnél): 22 mm; vastagság: 17 mm. Fotó: Niederreiter Zoltán

2. kép. Terrakotta töredék (részlet)

Nem ez az alkalom, hogy a terrakotta szobrocskák, vagy ahogyan nevezni szokták, *eidolonok*, idólok eredeti funkciója körüli vitákban a döntés igényével mondjak véleményt. Az a nagyszabású elgondolás, amelyet Marija Gimbutas fejtett ki *Goddess*-könyveiben,² Mezopotámiára nehezen volna alkalmazható. Bár magában Ubaidban ebben az időben vannak már templomok, az anthrópomorf istenképzet még legfeljebb alakulóban lehetett. A legrégebb uruki anthrópomorf agyagszobrocskák az északi, például Tell el-Szavván-i alabástrom szobrocskákhoz képest kétségtelenül kevésbé naturalisztikusak, mondhatni, erősebben geometrizáltak, már csak az anyag sajátosságai miatt is. Különböznek tőlük abban is, hogy valószínűleg nem sírokból kerültek a későbbi feltöltésekbe. De még lényegesebb különbségnek látszik, hogy az anthrópomorf és thériomorf terrakották aránya más, mint – hogy ennél maradjak – Tell el-Szavvánban: egyenletesebb. Ez mindenképpen az isten- – termékenység-istennő- – koncepció ellen szól.

Mi köze van e távoli leletanyagának a klasszikus antikvitáshoz vagy közelebbiről, a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményéhez? Annyi bizonyosan, hogy beletartozik, ugyanúgy, vagy legalább annyira, mint Çatal Hüyük, abba a tágabb földrajzi és történeti körbe, amelyben a közvetlen Mediterraneum első kultúrái kialakultak. Az értelmezésnek is ugyanazokkal a problémákkal kell megküzdenie, például, az idólok esetében.

A töredékes szobrocska mostani bemutatásának közvetlen célja azonban egészen gyakorlati. Jelentős alkalomkor szerettem volna felhívni a Szépművészeti Múzeumot, hogy nem volna szabad fenntartania a jelenlegi állapotot, ti. azt, hogy kiállításain semmi sem jelzi az ókori Mezopotámiát. Az antik kiállítás, amely a gazdag múzeum talán legnyitottabb részlege,

3. kép. Terrakotta töredék (részlet)

évek óta nagy leleménnyel tágítja a klasszikus ókor horizontját a peremterületek kronológiailag vele párhuzamos kultúrái felé. Hasonló lépést kellene tennie a múzeumnak Mezopotámia felé is: bár ez visszafelé lenne, de földrajzilag nem távolabbra, mint a szkíthák, kronológiailag nem régebbre, mint a már többször említett Çatal Hüyük, viszont mindenképpen szerves történeti összefüggések mentén. És éppen az Antik Gyűjteménynek, amelynek anyagához az ókori Közel-Kelet és ezen belül Mezopotámia szorosabban kapcsolódik, mint Egyiptomhoz. Ha nagyméretű vagy különleges értékű műtárgyak, *Museumsstücke*, nem szerezhetők is be egykönnyen, jelzésül most is van egy s más kiállítani való az Egyiptomi gyűjteményben. És bővítésül, ezzel fejezem be, magam is felajánlom azt az egy-két apró tárgyat, amelyeket most tanszékünk tanulmányi vitrinje őriz: hogy legalább egy tárló jelezze a kiállításon az emberi történelem több évezredes korszakát: az ókori Mezopotámiát.

Jegyzetek

- 1 Nadja Wrede, *Uruk: Terrakotten*, I: *Von der 'Ubaid- bis zur altbabylonischen Zeit* (Ausgrabungen in Uruk-Warka. Endberichte, 25), Mainz a. Rh., Verlag Philipp von Zabern, 2003.
- 2 Marija Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe, 6500–3500 BC* (1974), Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 1982; *The Language of the Goddess. Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilisation*, London, Thames & Hudson, 2001.